

HELSINGI EESTI PÜHA PAULUSE KOGUDUS JA SELLE PASTOR AUGUST NIGOL

RIHO SAARD

Kontaktid Soome ja Venemaa Läänemere äärsete maakondade vahel on põline nähtus. Tallinna ja Helsingi vahelisest migratsioonist on märke juba 18. sajandist.² Krimmi sõja aastatel 1854-1856, kui üpris suure isikkoosseisuga venelaste armee oli paigutatud Soome territooriumile, tuli nendega kaasa ka palju luterlasi. Nende jaoks loodi 1856. aastal spetsiaalne pastorikoht, mida finantseeris Venemaa sõja- ja mereministerium. Vaimulik resideerus Helsingis, aga ta oli kohustatud käima kõigis vene sõjaväeüksustes ja pidama neis luterlastele jumalateenistusi. Tema ametiülesannetele lisati 1857. aastal ka Helsingis ja Viaporis püsivalt elavate

¹ Artikkel on valminud tänu asjaolule, et autoril õnnestus leida 1998. aastal Helsingi Kallio koguduse kantselei keldrist Helsingi eesti Püha Pauluse koguduse materjalid, mis olid seisnud seal kellegi teadmata 1920. aastast alates. Käesolev eestikeelne kirjutis on lühendatud versioon soomekeelsest artiklist "Helsingin virolainen Pyhän Paavalin seurakunta ja sen pastori August Nigol", *Suomen kirkkohistoriallisen seuran vuosikirja* 87-88 (1997-1998), 287-318.

² Raimo Pullat, "Muuttoliike Tallinnan ja Suomen välillä 1700-luvulla," *Historiallinen Aikakauskirja* (1987), 19-22.

Vene mereväe luterlastest sõdurite hingehoid ja meetrika-
raamatute pidamine. Nii sündis Helsingisse eripärane sõja-
väekogudus, mida hakati nimetama eesti-läti sõjaväe-
koguduseks (*Estnisk-lettiska militärförsamlingen*). Sõjaminis-
teeriumi korraldusega 21. juunist 1896 see kogudus koos
pastorikohaga likvideeriti.³ Kogudus jõudis tegutseda ligi
40 aastat ja sinna kuulus märkimisväärne hulk Helsingi
eestlasi. Suur osa koguduse liikmetest siirdus hiljem Hel-
singsi teistesse linnakogudustesse, aga mõned neist püsisid
sõjaväekoguduse kirikukirjades 1920ndate aastateni.⁴

Eesti tsiviilelanikke saabus Helsingisse peamiselt kahes
etapis — 1880ndate lõpul ja 1890ndate alguses.⁵ Sellal
loodeti, et Helsingi pakub Eesti maa- ja linnaproletariaa-
dile mitmekülgseid töövõimalusi. Kui Läänemere äärsete
maakondade poliitilised olud teravnesid ja saavutasid 1905.
aastal kriitilise kõrgpunkti, sai Helsingist turvapaik mitme-
tele noorematele Eesti intellektuaalidele, kirjanikele ja poliit-
ikutele. Eestlaste kogunemiskohaks oli 1903. a rajatud *Hel-
singsi Eesti Heategev Selts*, mille kõrvale 1906. aasta oktoob-
ris tekkis *Soome Eesti Liit*.⁶ Ametilt olid Helsingi eestlased
enamasti tavalised käsitöölised, töölised ja teenijad. Paljud
neist kuulusid linnaproletariaati ja elasid Helsingi Kallio-
Sörnäiste töölistkvartalis.⁷

³ O. I. Colliander, *Suomen kirkon paimenmuisto 19:n vuosisadan alusta nyky aikaan*, 1 (Helsinki: Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia, 1910), 118.

⁴ Jere Jäppinen, "Helsingin Virolais-lätiläinen sotilasseurakuta (1856-96) ja sen virolaiset rippikirjojen valossa," esitelmä prof P. Tommilan johtamassa Suomen historian seminaarissa, 09. 12. 1993.

⁵ August Nigol, *Eesti asundused ja asupaigad Wenemaal*, Eesti Kirjanduse Seltsi Kodumaa Tundmaõppimise Toimekonna toimetused nr. 1 (Tartu 1918), 78.

⁶ Seppo Zetterberg, "Suomi ja Viro 1917-1919: poliittiset suheet syksystä 1917 reunavaltiopolitiikan alkuun" (Hist tutk 102. Diss, Helsinki, 1977), 26-28.

⁷ AD 1441/212 1912, Senaatin talousosasto, Kansallisarkisto, Helsinki (STO KA); Juha Koskinen, *Kallion historia* (Loviisa 1990), 454.

August Nigol sündis 1. augustil 1877 Kambjas. Ta õppis teoloogiat Tartu Ülikoolis aastatel 1900-1905 ja töötas pärast seda usuõpetajana Pärnus. Kindralkuberneri korraldusel oli Nigol sunnitud 1906. aastal Liivimaalt lahkuma. Seejärel töötas ta Saraatovis ja Rostovis saksa keele õpetajana ning 1908. a juulis ordineeriti ta Konstantinovka (Pjatigorsk) abipastoriks. Selles ametis püsis ta aastani 1909.⁸ Samal aastal lõpetas Nigol ka kõrgema astme saksa keele õpingud ja sai õiguse töötada saksa keele õpetajana gümnaasiumites.⁹ Ta abiellus õpetajanna Alma Elisabet Paltmaniga, kel oli Nigoli sõnul kuldne iseloom.¹⁰

Kui Nigolil ei õnnestunud 1910. aastal saada Viljandi maakoguduse pastoriks, kolis ta 1911. a augusti lõpul Helsingisse.¹¹ Pere asus elama üürikorteris aadressil *Silta-vuorenkatu 6*. August Nigol sai tööd Helsingi vene Aleksandri gümnaasiumi saksa keele õpetajana.¹² Selle ametiga oli Nigol väga rahul ja tões, et saatus on tema suhtes armuline.¹³ Nigol ei olnud Soomes esimest korda. Juba 1904. a suvel oli ta töötanud siin koduõpetajana.¹⁴ Ta lootis Helsingis uurida ja koguda ka rahvapärimust. Seda

⁸ KD 3/157 1912, Porvoon tuomiokapitulini arkisto, Kansallisarkisto, Helsinki (PTA KA); Nigol, *Eesti asundused*, 5; *Eesti Biograafiline Leksikon (EBL) 1926-1929* (Tartu), 340; Erik Amburger, *Die Pastoren der evangelischen Kirchen Russlands vom Ende des 16. Jahrhunderts bis 1937: ein biographisches Lexikon* (1998), 426.

⁹ A. Nigol Hansonile, O1. 11. 1909, mapp 40:11, fond 169, Eesti Kultuurilooline Arhiiv, Tartu (EKA).

¹⁰ A. Nigol an Kaarle Krohn, O2. 08. 1911, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto, Helsinki (SKS KirA); KD 3/157 1912, PTA KA.

¹¹ A. Nigol an Kaarle Krohn, O2. 08. 1911, SKS KirA; Riho Saard, *Eesti rahvusest luterliku pastorkonna väljakujunemine ja vaba rahvakirikuprojekti loomine 1870-1917* (Saarijärvi: Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 184, 2000), 75-76.

¹² *EBL 1926-1929*, 340.

¹³ A. Nigol H. Leokesele, 28. (15.) O1. 1914, m 66:34, f 224, EKA.

¹⁴ L. 277, a 2, f 233, Latvijas Valsts Vestures Arhives, Riga.

tööd alustas ta tuntud estofiili ja rahvaluuleuuriija prof Kaarle Krohni juhendamisel 1911. a novembris.¹⁵ Meeste kirjavahetus oli saanud alguse juba aastal 1907, mil Krohn oli saatnud Nigolile Soome õppe- ja kooliajalugu käsitlevat kirjandust.¹⁶

VAJADUS EESTI KOGUDUSE JÄRELE

Pärast Helsingisse saabumist viis Nigol läbi ka sealsetele eestlastele mõeldud usutalitusi. Esimene ristimine leidis aset tema enda kodus 1911. aasta sügisel.¹⁷ On selge, et need talitused olid juhuslikud ja said teoks kohalike pastoorite nõusolekul. Samal sügisel, ilmselt oktoobris, moodustasid Helsingis elavad eestlased ajutise toimkonna ning palusid Nigolil pidada neile regulaarselt emakeelseid jumalateenistusi ja viia läbi muid usutalitusi. Selleks vajaliku loa saamiseks pöördus Nigol alguses Helsingi vene Aleksandri gümnaasiumi rektori W. Bjelewitschi poole ning saatis 27. detsembril 1911 samasisulise avalduse ka Porvoo piiskopkonna toomkapiitlile.¹⁸ Esimesed neli leerilast jõudis ta Nikolai kiriku idapoolses tiibhoones konfirmeerida juba enne 22. novembrit, mil Peterburi õpperingkonna kuraator, krahv A. Musin-Puschkin ametlikus vastuses Bjelewitschile teatas, et Venemaa Siseministeeriumi vaimulike asjade osakond toetab oma 6. novembri otsuses Nigoli aval-

¹⁵ A. Nigol Eesti Kirjanduse Seltsi eestseisusele, 22. 11. 1911, m 15:36, f 184, EKA.

¹⁶ A. Nigol an K. Krohn, 14/27. 01. 1907, SKS KirA.

¹⁷ Sündinute nimekiri, Helsingi eesti P. Pauluse kogudus, Helsingin seurakuntien keskusrekisterin arkisto, Helsinki (HKA).

¹⁸ A. Nigol Porvoon tuomiokapitulille, 27. 12. 1911, SD 3:12/2/1 1912, PTA KA; SD 3:12/2/1 1912, PTA KA; Ptk 23. 10. 1912, STO KA.

dust.¹⁹ 1912. aasta jaanuaris andis avaldusele oma toetuse ka Porvoo toomkapiitel.²⁰

1911 sügisel valitud ajutise toimkonna üleskutsel pidas rühm Helsingi eestlasi 19. veebruaril 1912 pärast eestikeelset teenistust Nikolai kiriku idapoolses tiibhoones koosoleku, kus arutati põhjalikult eesti koguduse rajamisega seonduvat. Koosolekut juhatas Nigol ja kohal oli 76 täisealist isikut. Osalejad olid üksmeel, et Soome eestlaste vaimulik elu on peamiselt seoses omakeelse hingehoiu puudumisega märgatavalt loidunud, mistõttu paljud neist on muutunud võõraks kiriklikule ja usuelule. Protokollis rõhutatakse, et eestlased ei valda hästi kohalikke keeli ega tunne Soome seadusi, mistõttu soomlastest vaimulikel on raske neid teenida. Koosolekul viibijad arvasid, et uue koguduse liikmete arv oleks umbes sama suur kui Helsingi saksa kogudusel. Leiti, et Helsingis elav eesti pastor võiks kord aastas läbi käia kõik suuremad eestlaste asustuskeskused Soomes ja kohalike vaimulike nõusolekul viia läbi vajalikud kirikutalitused. Samas sooviti, et eestlaste pastor teeks soodsate olude korral omalt poolt kõik, et üle terve Soome laiali elavad eestlased liituksid Helsingis loodava kogudusega. Koosolekust osavõtjad tõdesid lõppresolutsioonis, et eraldi eesti koguduse rajamine Helsingisse on äärmiselt vajalik ja selle nimel tuleb viivitamata tööle asuda. Selleks valiti viieliikmeline toimkond, mille ülesandeks jäi esitada valitsusele avaldus pastori palkamiseks vajaliku toetusraha saamise kohta. Toimkonda valiti Johannes Karl Sakh, Ado Org, Georg Norwet, Peeter Schneider ja Mart Käpa. Kirikumaksude osas otsustati järgida Helsingi soome-rootsi kogudustes kehtivaid seadusi, kuid võimaluse korral sellise erinevusega, et kõik maksud oleks vabatahtlikud.²¹

¹⁹ Leerilaste nimekiri, Helsingi eesti P. Pauluse kogudus, HKA.

²⁰ Pietarin opetuspiirin kuraattori W. Bjelewitschille, 22. 11. 1911, SD 3:12/2/1 1912, PTA KA; Herman Råbergh August Nigolille, 04. 01. 1912, AD 2453/319 1913, STO KA.

²¹ Ptk 19. 02. 1912 (jäljennös), AD 1441/212 1912, STO KA.

Lõuna-Helsingi soomekeelse koguduse õpetaja Karl August Hildén, Põhja-Helsingi soomekeelse koguduse õpetaja Erkki Kaila, Helsingi Sörnäiste soomekeelse koguduse õpetaja Julius Engström ja Helsingi saksa koguduse õpetaja F. Israel andsid 29. aprillil 1912 eestlaste kogudusehankele pooldava hinnangu. Nad pidasid vägagi soovitavaks, et kohalikud eestlased, kelle jaoks võõrkeelsed kogudused ei tundunud piisavalt kodused, saaksid Soome kirikuseaduse raames pidada omakeelseid jumalateenistusi, luua oma koguduse ja kasutada sellega kaasnevaid tegevuseelised.²²

ASUTAMISTEGEVUSE HOOGUSTUMINE

Lähtudes eelmainitud otsustest volitati 30. aprillil 1912 Põhja Helsingi soomekeelse koguduse liiget, pangaametnik Johannes Karl Sahki esitama Keiserlikule senatile avaldus koguduse asutamiseks.²³ Avaldused senatile ja Soome kindralkubernerile esitati 1. mail 1912. Keiserlikule senatile esitatud avalduses mainitakse, et Soomes elab umbes 1500 eestlast — nendest ligikaudu 800 Helsingis, 300 Viiburis, 100 Turus ja 80 Pernaja Kabböles — ning et sõjaväeteenistuse raames viibib riigis pidevalt ca 500 eesti sõdurit. Suviti saabub Helsingisse juhutöödele eesti töömehi ja arvukalt mitmesugust laevarahvast. Eestikeelseid jumalateenistusi ei ole Soomes aga pärast 1894. aastat enam peetud,²⁴ mistõttu paljud eestlased on võõrdunud usu- ja kirikuelust, muutunud koguni usu suhtes vaenulikuks.

²² AD 1441/212 1912, STO KA.

²³ AD 1441/212 1912, STO KA.

²⁴ On raske öelda, miks avalduses mainitakse, et eestikeelseid jumalateenistusi pärast 1894. aastat enam läbi ei viidud, sest alles 1896 likvideeritud Helsingi eesti-läti sõjaväekoguduses toimus ka eestikeelseid teenistusi. Colliander, *Suomen kirkon paimenmuisto*, 118; Jäppinen, "Helsingin Virolais-lätiläinen sotilasseurakunta," 11.

Lisaks on oma kogudus näiteks sakslastel, ehkki neid pole Helsingis rohkem kui eestlasi. Samamoodi on Tallinnas soome-rootsi kogudus, kus on vaid 400-500 liiget. Eestlastel seevastu ei ole Helsingis oma kogudust, mistõttu neile on raske organiseerida omakeelset hingehoidu ning see on mõjunud kahjulikult nende usuelule ja moraalsele. Seepärast tuleb Helsingisse rajada iseseisev eesti Püha Pauluse kogudus, millel oleks õigus kutsuda endale pastor kas Soomest või keisririigist. Kuna koguduse varadest poleks pastori palkamiseks piisanud, siis paluti kogudusele 1800 marga suurust iga-aastast riiklikku abiraha samadel tingimustel nagu kunagi oli antud Helsingi saksa kogudusele.²⁵

Soome kindralkubernerile saadetud avaldus oli sisult peaaegu identne senatile saadetud avaldusega. Eesti koguduse asutajad palusid selles siiski veel eraldi kindralkubeneri kaasabi senatilt positiivse vastuse saamiseks.²⁶

Soome kindralkubeneri kantselei eesti Püha Pauluse kogudust puudutavas dokumendis asetseb enne kindralkuberner F. A. Seyni abi vastust senatile üks kuupäevata dokument, milles on esile toodud küsimuse poliitiline vaatenurk. Selles tõdetakse, et hõimurahvana soomlastega sama usku tunnustavad eestlased assimileeruksid soomlastega suurema vaevata, kui iseseisvad eestlaste organisatsioonid seda protsessi ei aeglustaks. Sellegipoolest võib soovitada eestlastele oma koguduse asutamist, olgugi et see jääb vaid nõrgavõitu sammuks selles arengus, mille eesmärgiks on üks "pansoome" rahvas.²⁷

Kindralkubeneri abi A. Lipskij teatas 14. mail 1912 Keiserlikule senatile, et kindralkuberner toetab eestlaste kogudusehanget ja rõhutas oma vastuses järgmist:

²⁵ AD 1441/212 1912, STO KA; Ptk 23. 10. 1912, STO KA.

²⁶ Utšreditelej lut.est. prihoda sw. Pawla w Finlandskom Generalgubernatoru O1.(14.). O5. 1912, Fb 713 C3/18, Kenraalikuvernerinööri kanslia, Kansallisarkisto, Helsinki (KKK KA).

²⁷ Fb 713 C3/18, KKK KA.

Usuliste mõistete alleshoidmine mainitud mujalt maale saabunud elanikkonna keskel on vägagi soovitatav, kuna see kahtlematult mõjub neile ülendavalt ja tõkestab kuringelike harjumuste ja valelike õpetuste levimist nende keskel.²⁸

Keiserliku senati kirikuasjade toimkond palus 7. mai kuu päeva kandvas läkituses Porvoo piiskopkonna toomkapiitlil hankida Helsingi soome- ja rootsikeelste koguduste ühise kirikukoosoleku arvmus eestikeelse evangeelse-luterliku koguduse rajamise kohta Helsingisse.²⁹ Seepeale tegi Porvoo piiskopkonna toomkapiitel 9. mail Helsingi soome- ja rootsikeelsete koguduste ühise kirikukoosoleku esimehele, Espoo koguduse kirikuõpetajale Karl Oskar Fontellile ülesandeks kutsuda kokku koosolek.³⁰ Koguduste ühine koosolek peeti 27. juunil 1912 Vanas kirikus ning riigivolinikuna viibis seal Helsingi ametitäituri teine linnafiskaal Juho Eskelä. Koosolek toetas eestlaste avaldust, leides, et tal pole midagi eestikeelse koguduse rajamise vastu, lausa vastupidi — selleaolise koguduse rajamist peeti küllaltki tarvilikuks.³¹

Fontell saatis ühise kirikukoosoleku arvamuse 28. juunil 1912 Porvoo toomkapiitlile, kes omakorda 12. septembril andis eestlaste poolt Keiserlikule senatile esitatud avaldusele oma toetuse.³² 12. oktoobril 1912 palus senat arvamust ka Uusimaa (*Uudenmaan*) lääni kubernerilt. Kirja paremasse

²⁸ Za Finlandskago General-gubernatora eto Pomožnik w Finlandskij Senat, 14. 05. 1912, Fb 713 C3/18, KKK KA; Suomen kenraalikuvernööri Keisarilliselle senaatille, 14. 05. 1912 (käännös), AD 1441/212 1912, STO KA.

²⁹ AD 1441/212 1912, STO KA.

³⁰ Ca:219, ptk 9.5.1912 § 7, PTA KA.

³¹ Ha/Ca 1 kirk kok ptk 27. 06. 1912, Helsingin seurakuntayhtymän keskusarkisto, Helsinki (HSYKA).

³² K. O. Fontell Porvoon tuomiokapitulille, 28. 06. 1912, AD 1441/212 1912, STO KA.

ülanurka on märgitud "Kiire". Uusimaa lääni kuberner vastas 15. oktoobril ja teatas, et on sama meelt Porvoo toomkapiitliga.³³

Keiserliku senati teadaandes 23. oktoobril 1912 öeldakse, et Helsingis elavad evangeelset-luterlikku usku tunnistavad eestlased võivad luua iseseisva, kirikuõpetaja hoole all toimiva keiserliku koguduse. Koguduse liikmed võtavad endale kohustuse maksta õpetajale palka ja muid kiriklikke makse vastavalt nendele alustele, mis kehtivad Helsingi soome- ja rootsikeelsetes kogudustes. Enne õpetaja ametikoha vakantseks kuulutamist peab kogudus seega langetama oma koosolekul otsuse tulevase õpetaja palga küsimuses ning hankima sellele otsusele vajalikud kinnitused. Kogudusele antakse ajutiselt õigus kasutada oma jumalateenistusteks Nikolai kiriku idapoolset tiibhoonet nendel aegadel ja tingimustel, milles asjaosalised omavahel kokku lepivad. Kogudusele antakse õigus kasutada Helsingi soome- ja rootsikeelsete koguduste surnuaedu. Lõpetuseks tõdetakse, et needki eestlased, kes ei ela Helsingis püsivalt, vaid viibivad seal ainult mõnda aega, saavad kokkuleppel kogudusega õiguse kuuluda rajatavasse uude kogudusse.³⁴

VASTUTUULED KOGUDUSE RAJAMISEL

10. novembril 1912 pidasid eesti koguduse asutajad üldkoosoleku ja palusid kirikuvalitsuselt, et Nikolai kiriku idapoolses tiibhones paiknev saal antaks jumalateenistuste läbiviimiseks pühapäevadel ja kiriklikel pühadel üheks aastaks nende kasutusse ilma üürita ja pärast aasta möödu-

³³ Keisarillinen senaatti Uudenmaan läänin kuvernöörille, 12. 10. 1912, AD 1441/212 1912, STO KA; Uudenmaan läänin kuvernööri Keisarilliselle senaatille 15. 10. 1912.

³⁴ Ptk 23. 10. 1912 ja 4.12.1912, STO KA; "Työmaalta," *Kotimaa*, 16. 05. 1913.

mist väikese kompensatsiooni eest. Kirikuvalitsus otsustas 30. novembril palvele vastu tulla, nii et teenistused võisid toimuda pühapäeviti kell 14.30-17.00.³⁵ Helsingi eesti Püha Pauluse koguduse asutajad Anton Jürjew, Hilma Jask, Leena ja Ado Org volitasid 24. novembril 1912 August Nigolit esitama üldkoosolekul koostatud avalduse koguduse asutamisest ka Porvoo toomkapiitlile.

Avalduses paluti, et toomkapiitel teeks omalt poolt kõik, et Püha Pauluse kogudus võiks alates 1. jaanuarist 1913 oma tegevust alustada. Selleks pidi Porvoo toomkapiitel nimetama Nigoli eesti koguduse ajutiseks pastoriks. Lisaks märgiti avalduses, et eestikeelseid jumalateenistusi, mida külastas iga kord 35-150 inimest, oli Nikolai kiriku idapoolses tiibhoones peetud kaks korda kuus juba rohkem kui aasta jooksul. Koguduse tegevus oli selle kaudu praktiliselt juba alanud. Pealegi oli Nigol 1912. aastal pidanud eestikeelseid jumalateenistusi ühe korra Turus ja Leppäkoskel, kaks korda Viiburis ja Kabböles. Kogudusel on ka oma koor ja lähitulevikus soovitakse hakata andma eesti lastele emakeelset usuõpetust.

Avalduses sooviti, et Helsingis peetaks ka edaspidi vähemalt kaks korda kuus eestikeelseid jumalateenistusi ning et pastor vabadel pühapäevadel käiks kaks või kolm korda aastas jutlustamas Turu, Leppäkoske, Kabböle, Viiburi ja Kotka eestlastele. Helsingi eesti koguduse liikmete arvuks toodi avalduses umbkaudu 300 inimest. Neile lisaks käivat eestlaste jumalateenistustel meelsasti ka soomlastega abielunud eestlased, kes küll ei soovi uue kogudusega liituda. Leidub neidki, kes ei taha kogudusega liituda suure maksukoormuse kartuses, kuna neil varem kirikumaksud puudusid. Koguduse väikesest liikmeskonnast hoolimata taheti toomkapiitlile rõhutada, et kui kirikul üldse on tähendust, on sel seda ennekõike Helsingi eestlaste hulgas.

³⁵ Helsingin kaupungin suomalaisten ja ruotsalaisten ev.-luterilaisten seurakuntien Kirkkohallintokunnan kirjelmä, 15. 10. 1913, Ha/Ca 7 Kkovaltmk ptk 22. 10. 1913 Liite nro 3, HSYKA.

Mis puudutas pastori palka, siis tuli tal alguses rahulduda riigi poolt eraldatud 1800 marga suuruse abirahaga³⁶ ja koguduse liikmetelt saadavate seadusele vastavate aastamaksudega, nii et aastas tuleks kokku 2000 marka. Suuremat palka oli koguduse arvates võimatu määrata. Seepärast leiti, et kogudus võiks ka edaspidi palgata pastori, kes muu töö kõrval oleks nõus sedavõrd väikese palga eest hoolitsemise koguduse hingehoiu eest.³⁷

Porvoo toomkapiitli korraldusel tuli eesti kogudusel korraldada uus koosolek toomkapiitli poolt määratud juhataja eesistumisel. Mart Käpa, Peeter Schneider ja Nigol pöördusid 10. detsembril 1912 uuesti Porvoo toomkapiitli poole ja palusid, et see "suvatseks" määrata juhataja 22. detsembril Nikolai kiriku idapoolses tiibhoones peetavale koosolekule. Sellel tuli otsustada eesti koguduse pastori palgaküsimus.³⁸ Toomkapiitel palus alles nüüd Moskva kindralkonsistooriumilt täpsemaid dokumente Nigoli õpingute kohta Tartus ja teenistuse kohta Pjatigorski koguduses. Notariaalselt kinnitatud koopiad saabusid Porvoo toomkapiitlisse 27. detsembril.³⁹

22. detsembril koostatud ning kahekümne kuue isiku allkirja kandvas kirjas Porvoo toomkapiitlile palutakse, et toomkapiitel saadaks enda poolt määratud juhataja nüüd juba 5. jaanuaril 1913 Nikolai kiriku tiibhoones peetavale koosolekule. Lisaks saatis Nigol toomkapiitlile 23. detsembril 1912 koostatud täpsema loetelu neist 203 isikust koos lastega, kes soovivad uue kogudusega liituda ning neist 69 isikust, kes soovivad osaleda 5. jaanuari koosolekul.⁴⁰

³⁶ Senaatti Suomen kenraalikuvernöörille, O4. 12. 1912, Fb 713, C3/18, KKK KA.

³⁷ SD 11/35 1912, PTA KA.

³⁸ SD 11/35 1912, PTA KA.

³⁹ KD 3/157 1912, PTA KA.

⁴⁰ KD 3/157 1912, PTA KA; August Nigol Porvoon tuomiokapitulille, 12. 12. 1913, AD 2453/319 1913, STO KA.

Vastavalt toomkapiitli määrusele tuli Helsingi Sörnäiste soomekeelse koguduse kaplani Kaarlo Viktor Hurmerinna juhtimisel ja riigiametniku, Helsingi linnafiskaali A. V. Tiesmäe osavõtul korraldada Nikolai kiriku idapoolses tiibhoones eesti koguduse kirikukoosolek 12. jaanuaril 1913. Koosolekule oodati kõiki, kes plaanisid uue kogudusega liituda. Vastav kutse loeti kahel koosolekueelsel pühapäeval ette kõigil Helsingi soomekeelste koguduste jumalateenistustel.⁴¹ Lisaks avaldati kutse Helsingis ilmuvates soomekeelsetes ajalehtedes nagu *Kotimaa*, *Helsingin Sanomat* ja *Työmies*.⁴²

12. jaanuaril koosolek lõpuks toimuski ning selle protokoll sisaldab ka arvutust kirikuõpetaja palga kohta, mis pidi olema 4000 marka aastas ja hiljem, kui koguduse liikmete arv on kasvanud vähemalt 2000 isikuni, 6000 marka. See eeldas, et uue kogudusega liitub vähemalt 1000 üle 16-aastast isikut. Lõplikud arvutused tehti arvestustega, et kogudusega liitub umbes 500 meest ja samapalju naisi.⁴³ Nigoli andmetel aga elas Helsingis kõigest 700-800 eestlast. Nende hulgas oli ka kirikusse kriitiliselt suhtuvaid eesti intellektuaale.⁴⁴ Seega olid Nigol ja tema abilised ilmselt liialt optimistlikud.

Huvitaval kombel ei pööranud ajakirjandus uue koguduse asutamiskoosolekule suuremat tähelepanu, vaid piirdus pelga faktiteatega. *Kotimaa* andmetel oli eesti koguduse asutamiskoosolekul rohkesti osalejaid.⁴⁵

Kuna kogudus oli juba poolteist aastat kogunenud Nikolai kiriku idapoolses tiibhoones tasuta, pidasid koosolekul

⁴¹ AD 2453/319 1913, 3, STO KA.

⁴² *Kotimaa*, 28. 04. 1913; *Helsingin Sanomat*, 29. 04. 1913, 06. 05. 1913; *Työmies*, 06 05. 1913.

⁴³ Helsinkiin perustettavan virolaisen Pyhän Paavalin seurakunnan kok., ptk 12. 05. 1913 § 3, AD 2453/319 1913, STO KA; ptk 28. 01. 1914, STO KA.

⁴⁴ *Sooma Teejuht* (1914), 22; Nigol, *Eesti asundused*, 78.

⁴⁵ "Työmaalta," *Kotimaa*, 16. 05. 1913.

osalejad vajalikuks Helsingi soome- ja rootsikeelsete koguduste ühise volikoguga järgmise aasta kohta üürilepingu sõlmimist. Peeti sobivaks, et kogudus koguneb pühapäeviti ja muudel kirikupühadel kell 14.30 ning et kalmistuna kasutatakse Helsingi soome- ja rootsikeelsete koguduste surnuaedu tingimusel, et eestlased maksavad hauaplatside eest 50% rohkem kui nende koguduste oma liikmed. Koguduse ajutise nõukogu liikmeteks valiti Karl Sahk, Peeter Schneider, Jaan Siliksaar, Ado Org, Julius Norwiit (Norwet), Karlo Kobakene ja Johann Uudik. Koosoleku protokollile kirjutasid koguduse nimel alla Mart Käpa ja Karl Krebetsk.⁴⁶

Nüüd tuli koguduse ajutisel nõukogul hankida koosoleku otsusele õpetaja palga kohta senati majandusosakonna kinnitus.⁴⁷ Otsus toimetati majandusosakonda 8. augustil ning sealt saadeti need kommenteerimiseks Porvoo piiskopkonna toomkapiitlile ja Uusimaa lääni kubernerile.⁴⁸

Porvoo piiskopkonna toomkapiitel palus omakorda Helsingi praostkonna läänipraost K. A. Hildénil hankida linna soome- ja rootsikeelsete koguduste ühiselt volikogult arvamused eesti koguduse koosoleku otsuste kohta.⁴⁹ Koguduste majandusjuhi 15. septembril 1913 langetatud otsuse kohaselt tuli eesti kogudusel esimesest detsembrist alates maksta kirikusaali kasutamise eest üüri 25 marka korralt, lisaks hüvitused soojuse, valguse ja koristamise eest.⁵⁰ Eesti kogudus palus kirikuvalitsusele 10. oktoobril 1913 saadetud kirjas, et see võtaks asja uuesti läbivaatamisele.

⁴⁶ Helsingin perustettavan virolaisen Pyhän Paavalin seurakunnan kok, ptk 12. 05. 1913 § 5-6, AD 2453/319 1913, STO KA.

⁴⁷ Ptk 28. 01. 1914, STO KA.

⁴⁸ AD 2453/319 1913, 3, STO KA; ptk 28. 01. 1914, STO KA.

⁴⁹ Porvoon tuomiokapituli K.A. Hildénille, 11. 09. 1913, AD 2453/319 1913, STO KA.

⁵⁰ Protokoll, fördr vid Kyrkoförvaltningsnämndens sammanträde den 15. 09. 1913 § 3, TA/Ca 1, HSYKA; Helsingin kaupungin suomalaisten ja ruotsalaisten ev.-luterilaisten seurakuntien Kirkkohallintokunnan kirjelmä, 15. 10. 1913, nro 151Ha/Ca 7 Kkovaltmk ptk Liite 3, HSYKA.

Eesti koguduse ajutise nõukogu avaldusest selgub veel, et kirikuvalitsusele oli räägitud nagu käituks eestlased Nikolai kiriku idapoolses tiibhoones halvasti ja kasutaks omavoliliselt kõrvalruume. Need kuuldused äratasid eestlastes suurt nõrdimust Koguduse ajutine nõukogu lükkas süüdistused tagasi ning eestlaste käitumist ei laitnud ka Nikolai kiriku uksehoidja Byman, kellelt saadi ja kellele tagastati igal korral idapoolse tiibhoone võtmed.

Oleme üritanud elada vaikselt ja märkamatuult. Et nüüd tahtmatuult oleme andnud kõneainet, tuleneb sellest, et keegi on asja liialdades üles puhunud. Ja kuigi siinsete eestlaste hulgas leidub mitmeid vähem meeldivaid isikuid, ei ole ikkagi õige, et nende pärast kõik eestlased peavad kannatama.⁵¹

Niisuguste süüdistuste taustaks olid paljuski enne Esimest maailmasõda valitsenud negatiivsed üldistused eestlaste kohta stiilis "huligaanide kamp kõik need eestlased".⁵²

Kuna Helsingi eestlased olid peamiselt varatud töölised, kellel juba kodumaal puudus harjumus maksta kirikumakse, mis ei olnud seal ka kohustuslikud, siis leidis koguduse ajutine nõukogu, et kui siin elavad eestlased saavad jumalateenistusel käia ainult maksu eest, ei tule nad enam üldse kirikusse. Seepärast tuleb esimeseks eesmärgiks seada nende suurem kaasamine koguduse ellu.

Nõukogu oli veendunud, et lähitulevikus ei saa kogudus maksudest kokku rohkem kui ca 300-400 marka aastas. Isegi parimal juhul tõuseksid aastatulud vaid 2100-2200 margani. Nõukogu aruande kohaselt peeti aastas üle 30 jumalateenistuse, mis tähendas, et kirikusaali üürile tuleks

⁵¹ Helsingi perustettavan Pyhän Paavalin seurakunnan väliaikainen kirkkoneuvosto Kirkkohallintokunnalle, 10. 10. 1913, Ha/Ca 7 Kkovaltmk ptk, HSYKA.

⁵² Zetterberg, "Suomi ja Viro," 29.

kulutada ca 750-1000 marka, kuid sellise summa tasumist ei saanud kogudus oma praeguste sissetulekute juures kuidagi lubada. Jumalateenistuste arvu vähendamine omakorda paralüseeriks koguduse alles tärkava tegevuse ning õige poleks ka see, kui kirik tehtaks kohe pärast teenistuse lõppu kell 16.00 tühjaks ja Helsingis elavad eestlased jääks ilma igasuguse hingehoiuta.

Nõukogu palus, et kirikuvalitsus üüriks kirikusaali eestikeelseteks jumalateenistusteks viie marga suuruse tasu eest. Valguse eest maksaks kogudus ise ja koristajale makstaks kaks marka korra eest. Nõukogu avaldas lootust, et kirikuvalitsus mõistab noore eesti koguduse esialgseid raskusi ja teeb kõik äsja alanud töö katkematu jätkumise võimaldamiseks.⁵³

Läänipraost Hildén teatas aga kirikuvalitsusele, et Nikolai kiriku idapoolses tiibhoones tuleb kindlasti teha mitmeid remonttöid ning et Nikolai kiriku enda kogudus vajab seda kirikusaali oma tegevuse tarbeks. Seetõttu otsustas kirikuvalitsus lõpetada eestlastele antud kirikusaali kasutamist.⁵⁴ Läänipraost Hildéni viide idapoolse tiibhoone suurtele remonttöödele oli kunstlikult otsitud. Kirikuvalitsuse koostatud projekti järgi oli aastatel 1913-1915 ainus töö, mis seostus idapoolse tiibhoonega, üksnes tiibhoone esise terrassi katmine asfaldiga.⁵⁵

⁵³ Helsinkiin perustettavan Pyhän Paavalin seurakunnan väliaikainen kirkkoneuvosto Kirkkohallintokunnalle, 10. 10. 1913, Ha/Ca 7 Kkovaltmk ptk, HSYKA.

⁵⁴ Protokoll, fördt vid Kyrkoförvaltningsnämndens sammanträde den 15. 10. 1913 § 3, TA/Ca 1, HSYKA; Helsingin kaupungin suomalaisten ja ruotsalaisten ev.-luterilaisten seurakuntien Kirkkohallintokunnan kirjelmä, 15. 10. 1913, nro 151, Ha/Ca 7 Kkovaltmk ptk Liite 3, HSYKA.

⁵⁵ Helsingin ev.-luterilaisten seurakuntien yhteisen kn ptk 14. 04. 1913, Ha/Ca 2 Liite nro 1, HSYKA; Helsingin ev.-luterilaisten seurakuntien yhteisen kn ptk 02. 04. 1914, Ha/Ca 2 Liite nro 2, HSYKA.

Soome- ja rootsikeelsete koguduste volikogu koosolek peeti 22. oktoobril 1913 Helsingi Vanas kirikus. Volikogu otsustas, et pärast novembrit ei anta Nikolai kiriku idapoolset tiibhoonet enam eesti koguduse kasutusse.⁵⁶

Porvoo piiskopkonna toomkapiitel teatas omakorda senatile, et uue eestikeelse koguduse asutamisavaldusele pole lisatud piisavalt selget aruannet koguduse suuruse kohta. Seetõttu võib karta, et kogudus ei suuda maksta oma õpetajale ka seadusega ettenähtud palka. Lisaks viitas toomkapiitel soome- ja rootsikeelsete koguduste volikogu otsusele, millega võeti eesti koguduselt õigus kasutada Nikolai kiriku saali. Neile põhjustele viidates tegi Porvoo piiskopkonna toomkapiitel ettepaneku eestlaste avaldus uue koguduse asutamiseks kogunisti tagasi lükata.⁵⁷

ASUTAMISPROBLEEMIDE LAHENEMINE

Pärast kirjeldatud sündmusi pöördus August Nigol rootsikeelsete metodistide poole ja palus neilt luba üürida järgmiseks aastaks 300 marga eest Emanueli kirikut, mida eesti kogudus kasutaks kaks korda kuus jumalateenistuste läbiviimiseks ning maksaks iga lisakorra eest täiendavalt 12 marka. Metodistid olid nõus.⁵⁸

Nigol teatas Porvoo toomkapiitlile ruumiküsimuse lahenumisest ning lisas oma teatele loetelu isikutest, kes soovivad liituda eesti Püha Pauluse kogudusega. 234 nimega loetelu lõppu lisas Nigol lühikese selgituse, mille kohaselt

⁵⁶ Ha/Ca 7 Kkovaltmk ptk 22. 10. 1913, §5, HSYKA; K. A. Hildén Porvoon tuomiokapitulille, 02. 11. 1913, AD 2453/319 1913, STO KA.

⁵⁷ Porvoon tuomiokapituli Keisarilliselle majesteetille, 13. 11. 1913, AD 2453/319 1913, STO KA.

⁵⁸ Karl Hurtig A. Nigolille, 11. 12. 1913 (kopio), AD 2453/319 1913, STO KA; ptk 28. 01. 1914, STO KA.

see nimekiri oli peaaegu identne aasta tagasi toomkapiitlile saadetud loeteluga, sest vaid mõni üksik oli oma nime kustutanud ja mõni muu tulnud tema asemele.⁵⁹

Erinevalt toomkapiitlist oli Uusimaa lääni kubernerikantselei eesti koguduse suhtes toetaval seisukohal. Helsingisse uue eesti koguduse asutamise poolt toodi välja järgmised argumendid:

Kõnealusele eesti kogudusele, selle moodustamisele ja korrapärastes oludes välja arendamisele oleks Kubernerikantselei arvates vaja osutada igakülgset ametivõimude poolset kaasabi, sest kogudus teeb tööd peamiselt pealinna väikese sissetulekuga töölisrahva hulgas, püüdes edendada nende usulisi püüdlusi, ja on selliselt märgatavaks vastukaaluks neile ühiskonda vapustavatele ja usuvastastele vooludele, mis nüüdsel ajal on saanud tähelepanuväärset toetuspinda pealinna töölisringkondades. Sellest tulenevalt peab Kubernerikantselei eriti vajalikuks, et kõne all olevad Helsingi eesti koguduse otsused saaksid kinnitatud, nii et kogudus võiks võimalikult pea alustada oma tegevust korrapärastes oludes.⁶⁰

Lisaks tõdeti arvamusevalduses, et kogudusega on valmis liituma üsna suur hulk inimesi ning et nende hingedojaja ja kõstri palkamiseks on riigi kulueelarvesse juba arvestatud 1913. aasta jaoks 1800 marga suurune abiraha, mistõttu koguduse majanduslik külg "ei peaks äratama kahtlusi".⁶¹ 28. jaanuaril 1914 kinnitas Keiserlik senat eesti koguduse 12. jaanuari 1913 koosoleku otsuse, sätestades, et ajani, mil kogudus suudab hakata maksma kiriku-

⁵⁹ A. Nigol Porvoon tuomiokapitulille, 12. 12. 1913, AD 2453/319 1913, STO KA.

⁶⁰ Uudenmaan läänin Kuvernöörinvirasto Keisarilliselle majesteetille, 13. 12. 1913, AD 2453/319 1913, STO KA.

⁶¹ *Ibid.*

õpetajale seaduses ette nähtud palka, määrab toomkapiitel kogudust teenima ametit täitva kirikuõpetaja, kes sõlmib kogudusega palgalepingu.⁶² Sellega oli Helsingi eesti Püha Pauluse kogudus ametlikult asutatud.

Porvoo toomkapiitel määras August Nigoli eesti Püha Pauluse koguduse ajutiseks pastoriks alates 1. maist 1914. Nigoli aastapalgaks sai 1200 marka. Kogudus alustas tööd Sörnäiste soomekeelse koguduse abipastori Kaarlo Viktor Hurmerinna ja pastor August Nigoli juhtimisel.⁶³

27. septembril 1914 peeti Emanueli kirikus koguduse esimene koosolek. Valiti kaheksaliikmeline nõukogu, kuhu kuulusid Ado Org, Johann Uudik, Jaan Seliksar, Karl Kobakene, Johannes Karl Sakh, Aleksander Reinglas,⁶⁴ Aleksander Kuldwer ja Karl Krebetsk. Koguduse eestseisjaks valiti neljaks aastaks pangaametnik Johannes Karl Sakh. Koguduse kantselei asetses Nigoli korteris (*Dagmarinkatu 13 as. 12*) ning oli koguduse liikmetele avatud iga päev kell 16.30-17.30.⁶⁵

Helsingi eesti Püha Pauluse koguduse ametlikuna eksisteerimise ajal 1914-1920 märgiti selle kirikuraamatusse koos lastega ca 920 isikut.⁶⁶ Lisaks Nigolitele, kes kuulusid ametilt ja sotsiaalselt tasemelt kõrgharitlaskonna hulka, mainitakse kirikuraamatus järgmisi koguduse liikmete ameteid: pangaametnik, peamehaanik, ärimees, keemik, inseener, riigiametnik, kantseleiametnik, kirjur, orkestrant, muusik, kaupmees, poemüüja, elektrik, ladjua, sandarm,

⁶² Ptk 28. 01. 1914, STO KA.

⁶³ Helsingi eesti Püha Pauluse koguduse kirikukoosoleku prot, 27. 09. 1914, Helsingin Kallion seurakunnan arkisto, Helsinki (HKsrkA).

⁶⁴ Reinglasi asemele valiti 07. 05. (24. 04.) 1916 Helsingi telegraafiakeskuse peamehaanik Otto Sepp. Helsingi eesti P. Pauluse koguduse kirikukoosoleku prot. 07. 05. (24. 04.) 1916, HKsrkA.

⁶⁵ Helsingi eesti Püha Pauluse koguduse kirikukoosoleku protokoll, 27. 09. 1914, HKsrkA.

⁶⁶ Pearaamat A.D. 1914-1920, Helsingi eesti P. Pauluse kogudus, HKA.

rätsep, õmbleja, juuksur, pagar, vorstimeister, puusepp, käsitöeline, põllumees, aednik ja lihunik.⁶⁷

Kuigi Helsingi eesti Püha Pauluse kogudus asutati ametlikult alles 1914. aastal, viidi kiriklikke talitusi läbi siiski juba alates aastast 1911. Järgnevast tabelist ilmneb, mitu last ristiti ja konfirmeeriti aastatel 1911-1918.

Tabel 1. Ristitud ja konfirmeeritud 1911-1918⁶⁸

Aasta	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Ristitud	4	7	12	12	21	21	19	12
Konfirmeeritud	4	4	14	5	14	16	33	33

Helsingi eesti koguduse liikmete usulisest aktiivsusest saame ettekujutuse, vaadeldes nende armulaual osalemise sagedust.

Tabel 2. Armulaualisi 1911-1920⁶⁹

Aasta	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Armulaualisi	4	51	71	63	73	67	66	66	-	6

Nagu tabelist ilmneb, moodustasid koguduse usulise tuumiku ca 65-70 inimest. Sellest hoolimata muutus koguduse elu üha aktiivsemaks, nii et nõukogu otsustas 1914. aastal, et võimaluse korral hakatakse jumalateenistusi läbi viima igal pühapäeval ja neile lisaks korraldatakse kristlikke pereõhtuid.⁷⁰ Kogudus korraldas Emanueli kirikus ka mitu vaimuliku muusika kontserti.⁷¹

⁶⁷ *Ibid*; Kogudusesse astujate nimekiri, Helsingi eesti P Pauluse kogudus, HKA.

⁶⁸ Sündinute nimekiri, Helsingi eesti P Pauluse kogudus, HKA; Leerilaste nimekiri, Helsingi eesti P Pauluse kogudus, HKA.

⁶⁹ Pearaamat A.D. 1914-1920, Helsingi eesti P Pauluse kogudus, HKA.

⁷⁰ Helsingi eesti P Pauluse koguduse kirikunõukogu prot, 26. 10. 1914, HKsrkA.

⁷¹ Helsingi eesti P Pauluse koguduse kirikunõukogu prot, 09. 12. 1915, 17. 02. 1916, 06. 05. (23. 04) 1916 ja 02. 11. (20. 10) 1916, HKsrkA.

KOGUDUS LAHTISE TAEVA ALL

Eesti koguduse aktiivne tegevus hakkas aja jooksul segama metodistide tööd, seda eriti pühapäeviti. Seetõttu alustas eesti koguduse nõukogu Helsingist uute üüriruumide otsimist ja otsustas 6. mail 1916 moodustada selleks kolmeliikmelise toimkonna.⁷² Koguduse üldkoosolek muutis selle hiljem viieliikmeliseks.⁷³

Ruumid leiti üllatavalt kiiresti Helsingi Noorte Meeste Kristlikule Ühendusele (HNMKÜ) kuuluvas *Hospizis* aadressil *Vuorikatu 17*. HNMKÜ oli sattunud rahalistesse raskustesse ning oli suure osa oma ruumidest juba üürinud Helsingi algkoolile.⁷⁴ Koguduse nõukogu otsustas 30. oktoobril 1916 üürida HNMKÜ-lt 30 teenistuse läbiviimiseks *Hospizi* aula, mida nimetati ka kirikuks.⁷⁵ Eesti kogudus siirdus uutesse ruumidesse juba novembris.⁷⁶

Teenistustele lisaks korraldati 23.(10.) aprillil 1916 koguduse pereõhtu, milleks saadi taas kord ruumid rootslastelt, nimelt Rootsi Normaallütseumilt (*Unioninkatu 2*).⁷⁷ Seal peeti 30.(17.) detsembril 1917 ka koguduse jõulupidu.⁷⁸ Eesti koguduse viimane vaimulik õhtu koos August Nigoliga toimus 31. märtsil 1918 HNMKÜ ruumides.⁷⁹

⁷² Helsingi eesti Püha Pauluse koguduse kirikunõukogu prot, 06. 05. (23. 04) 1916, HKsrkA.

⁷³ Helsingi eesti P Pauluse koguduse kirikukoosoleku prot, 07. 05. (24. 04.) 1916, HKsrkA.

⁷⁴ *Nouseva Polvi*, 2/1917.

⁷⁵ Helsingi eesti P Pauluse koguduse kirikukoosoleku prot, 13. 10. (30. 09) 1916, HKsrkA.

⁷⁶ Leerilaste nimekiri, Helsingi eesti P Pauluse kogudus, HKA.

⁷⁷ Helsingi eesti P Pauluse koguduse kirikunõukogu prot, 06. 05. (23. 04.) 1916, HKsrkA.

⁷⁸ Helsingi eesti P Pauluse koguduse kirikunõukogu prot, 28.(15.) 12. 1917, HKsrkA.

⁷⁹ Helsingi eesti P Pauluse koguduse kirikunõukogu prot, 10. 06. 1918, HKsrkA.

Sobivate ruumide puudumisest enam vaevas eesti Püha Pauluse kogudust liikmete vähesus. Helsingi ja selle lähiumbruse eestlaste liitumine kogudusega hakkas vähenema juba 1916. aastast alates. Koguduse nõukogu palus korduvalt, et Hurmerinta koostaks senatile avalduse, milles taotletaks kõigi Helsingi eestlaste liitmist Püha Pauluse kogudusega.⁸⁰ Tõenäoliselt jäi see avaldus koostamata, sest 1918. aastal on koguduse nõukogu oma soovi korranud.⁸¹

Tabel 3. Koguduse liikmete arv sugupoole järgi 1914-1920⁸²

Aasta	1914	1915	1916	1917	1918 ⁸³	1919	1920
Mehi	73	163	184	220	402	386	384
Naisi	64	127	164	210	244	334	331
Kokku	137	290	348	430	746	720	715

Koguduse liikmete juurdekasv enne 1918. aastat oli ühtlaselt tasane, kuni see äkitselt, pärast 1918. aasta aprilli, tegi läbi plahvatusliku tõusu. Kolme kuuga kasvas koguduse liikmeskond 74% võrra. Seda ei põhjastanud mingi usuline äratusliikumine ega ka sõja ahistused. Asja taustaks oli senati poolt 15. aprillil 1918 vastu võetud otsus saata Soomest välja kõik Venemaa kodanikud ja Läänemere äärsete maakondade elanikud, välja arvatud Poola ja Ukraina kodanikud. Määrus puudutas ka eestlasi. Seda "ühesilmset väljaviskamispoliitikat" hakati läbi viima üsna nobedalt. Näiteks Porvoo ja Loviisa saarestikus, kus asus vana eesti põllumeeste ja kalurite asula (Kabböle), anti kõigile eestlastele korraldus 10 päeva jooksul maalt lahkuda.

⁸⁰ Helsingi eesti P Pauluse koguduse kirikunõukogu prot, 13. 10. (30. 09.) 1916, HKsrkA.

⁸¹ Helsingi eesti P Pauluse koguduse kirikunõukogu prot, 10. 06. 1918, HKsrkA.

⁸² Kogudusesse astujate nimekiri, Kogudusest lahkujate nimekiri, Helsingi eesti P Pauluse kogudus, HKA.

⁸³ Juuni lõpuni.

Helsingis eestlaste maalviibimislubadega tegeleva komitee esimehe ülesandeid täitnud Nigol pöördus 14. mail jõulise apellatsiooniga senati poole. Ta tõdes, et ametivõimud olid hakanud eestlasi maalt välja ajama, nii et näis "nagu oleks Soome ja Eesti üksteisele sõja kuulutanud". Eestlastele esitatud bolševismisüüdistuste kohta tõdes Nigol:

kui sel viisil tahetakse kätte maksta kogu rahvusele selle üksikute liikmete või selle bolševistliku elemendi tegevuse eest Soome mässuliikumise ajal, siis unustatakse täielikult, et Soomes püsivalt elavate eestlaste enamik on samamoodi nagu soomlasedki saanud kannatada punaste hirmuvalitsuse ajal.⁸⁴

Seepärast palus Helsingi eesti komitee senatilt selgitust, et maalt väljaajamiskäsku ei rakendata selliste Eesti sünnipäraga Venemaa kodanike suhtes, kellel on Soomes ühiskonnale kasulikud elukutsed ja kes omavad ühiskondlikku usaldust.

Senat võttiski eestlaste suhtes leebema hoiaku. Eestlased, kes end eelmainitud komiteele üles andsid, said kuni senati lõpliku otsuseni loa Soomes elada.⁸⁵ Endi ühiskondliku usaldusväärseuse tõestamiseks liitusid eestlased lisaks enese registreerimisele eelmainitud komitees veel ka Helsingi eesti kogudusega.

Püha Pauluse koguduse pastori tegevus Eesti sünnipäraga Venemaa kodanike heaks oli Soome kiriku käitumisega võrreldes erakordne. Soome kirik ei hakanud maalt väljaajetavaid ametlikult kaitsma, kuna kardeti valitsust sõnagagi kritiseerida. Lisaks usuti kirikus, et suur osa Soo-

⁸⁴ A. Nigol Suomen senaatille, 14. 05. 1918, Valtioneuvoston kanslia 93/217 1918, Kansallisarkisto, Helsinki; Zetterberg, "Suomi ja Viro," 101; Matti Punntila, "Eesti keelesaar Porvoo ja Loviisa vahel," tõlkinud V Klaus, *Keel ja Kirjandus* 5 (1992), 284.

⁸⁵ "Virolaisille!" *Uusi Suometar*, 14. 05. 1918.

mes viibivatest Venemaa kodanikest on punaste poolel. Punased olid aga üldise hinnagu järgi usu- ja kirikuvastased. Kodusõda ja Venemaa kodanike maalt väljasaatmine oli kirikule eelkõige vaid kultuuriline probleem.⁸⁶

Mõnede eesti koguduse liikmete Soome jäämise garanteeris abielu soomlasega. Kõigist Helsingi eesti Püha Pauluse koguduse liikmete poolt aastatel 1912-1918 sõlmitud abieludest oli ca 32% puhul teiseks pooleks soomlane.

Tabel 4. Koguduses sõlmitud abielud 1912-1918⁸⁷

Peigmehe						
rahvus	Soomlane	Eestlane	Eestlane	Venelane	Lätlane	Eestlane
Pruudi						
rahvus	Eestlane	Soomlane	Eestlane	Eestlane	Eestlane	Venelane
Paaride arv	4	25	51	6	4	2

Need segaabielud kiirendasid muidugi aja jooksul ka eestlaste assimileerumist. Tavalisem oli siiski, et abikaasa leiti oma koguduse eestlaste hulgast. Suur osa ajavahemikus 1914-1920 Helsingi eesti Püha Pauluse kogudusse astunute olid noored ja vallalised. Järgnevast tabelist ilmneb, mitu isikut liitus kogudusega vallalisena ja mitu perekonniti.

Tabel 5. Kogudusega liitunud 1914-1920⁸⁸

Aasta	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Vallalised	30	49	41	30	115	1	2
Perekonnad	30	18	13	16	38	1	0

⁸⁶ Outi Karemaa, *Vihollisia, vainoojia, syöpäläisiä. Venäläisviha Suomessa 1917-1923* (Helsinki: Bibliotheca Historica 30, 1998), 109.

⁸⁷ Abielusse kuulutute nimekiri, Helsingi eesti P Pauluse kogudus, HKA.

⁸⁸ Kogudusesse astujate nimekiri, Helsingi eesti P Pauluse kogudus, HKA.

AUGUST NIGOLI KULTUURILINE JA POLIITILINE MISSIOON

August Nigol tundis suurt huvi Venemaa eesti asunduste vastu ning kulutas aega ja energiat nende koguduse- ja koolielu korraldamiseks ka pärast Helsingisse siirdumist. Nii lootis ta juba 1913. aasta augustis, et tal õnnestub veel samal aastal sõita Oudovasse.⁸⁹ Aastal 1915 reisis ta mööda Krimmi eesti asundusi.⁹⁰ Juunis 1916 reisis Nigol Vologda, Ufa, Volga ja Arhangelski eestlaste asundustes.⁹¹ Aastal 1917 külastas ta Vjatka, Kostroma, Jaroslavi ja Samaara eesti asundusi.⁹² Ameerikas elavate eestlaste, nende ühenduste ja seltside kohta küsis Nigol täpsemaid andmeid näiteks kirjanik Eduard Vildelt, kes oli alates aastast 1911 elanud USA-s ja pöördunud mais 1917 tagasi kodumaale.⁹³ Oma reisidelt kogus Nigol hulgaliselt andmeid Venemaa 313 eesti asunduse kohta, millest jutustava 96-leheküljelise käsikirja ta saatis 1917. aasta novembris Tartusse trükki.⁹⁴ Tartu langes aga novembris punaste kätte, kes hävitasid Postimehe trükikojas kõige muu kõrval ka Nigoli käsikirja.⁹⁵ Nigol koostas seejärel uue käsikirja, mis trükiti Tartus 1918. aastal.⁹⁶

See ei jäänud ainsaks Nigoli Helsingi-perioodi aegseks raamatuks. Aastal 1916 trükiti Jyväskylä tema *Evangeeliumi lauluraamat* ja aastal 1917 Helsingis tema teos *Kodumaa kirikukorra uuendusest*.⁹⁷ Aastal 1914 trükiti Tartus

⁸⁹ A. Nigol S. Sommerile, 03. 08. 1913, , m 11:5, f 235, EKA.

⁹⁰ Karl Einbund, "Õpetaja August Nigol," *Eesti Kirjandus* 5-6 (1918), 106.

⁹¹ A. Nigol S. Sommerile 19.(06.) 04. 1916 ja 24. 07. 1916, m 11:5, f 235, EKA.

⁹² Einbund, "Õpetaja August Nigol," 106.

⁹³ A. Nigol E. Vildele, 25. 07. 1917, m 3:10, f 153, EKA.

⁹⁴ A. Nigol S. Sommerile, 22. 11. 1917, m 11:5, f 235, EKA.

⁹⁵ A. Nigol S. Sommerile, 24. 12. 1917, m 11:5, f 235, EKA.

⁹⁶ Nigol, *Eesti asundused*.

⁹⁷ *Eestikeelne Raamat 1901-1917*, I (1993), 559-560.

Helsingi Eesti Hariduseseltsi (1913) väljaanne *Soome Teejuht 1914*, mille oli toimetanud, ilma et seda oleks kuskil mainitud, August Nigol. See 31-leheküljeline väljaanne oli esimene soomlaste ja eestlaste äri- ja reisibüroode koostööl sündinud Soomet tutvustav eestikeelne trükis.⁹⁸ Ülevaatliku artikli Soome ajaloost oli selle jaoks kirjutanud kuulsast aadlisoost pärit ajaloolane, Helsingi ülikooli Põhja- ja maade ajaloo erakorraline professor Kustavi Grotenfelt.⁹⁹ 4000-se tiraažiga trükise välja andmiseks kulus ligi 1200 marka.¹⁰⁰ Kahesaja eksemplari müügist saadud tulused taheti kasutada Helsingi eesti algkooli toetuseks.¹⁰¹

Kuigi Nigoli salasooviks oli leida kord tööd ka kodumaal Eestis, oli ta 1917. aasta alguseks juba sedavõrd hästi Helsingi miljöoga kohanenud, et võis kirjutada: "minu eluolu on niisugune, et on küsitav, kas ma tahangi üldse Helsingist lahkuda".¹⁰² Sama aasta lõpul töötas ta kõige muu kõrval ka vaimulikuna Soome keiserlikus armees.¹⁰³ Sellest hoolimata olid Nigoli elus esikohal töö eesti asunduste heaks ja suur kodumaagatsus.

1917. aasta lõpul kirjutas Nigol Venemaa eesti asunduste tegelasele Samuel Sommerile oma soovist, et talle enesele ja Sommerile loodaks eesti poliitikute Otto Strandmani ja Jüri Vilmsi abil töökohad tulevases Asunduste ministriumis. Sel juhul oleks Nigol juba 1918. a kevadel Tallinnasse tagasi pöördunud.¹⁰⁴ Pärast Eesti Maapäeva tegevuse jätkumist oleks Nigol alguses võtnud endale uue ministriumi juhtimise: "Sest temal oleks vaimulikuna palju

⁹⁸ A. Nigol H. Leokesele, 26. 03. 1914, m 66:34, f 224, EKA.

⁹⁹ *Soome Teejuht* (1914), 17-18.

¹⁰⁰ A. Nigol H. Leokesele, 26. 03. 1914, m 66:34, f 224, EKA; *Eestikeelne Raamat 1901-1917*, II (1993), 759.

¹⁰¹ A. Nigol H. Leokesele, 26. 03. 1914, m 66:34, f 224, EKA.

¹⁰² A. Nigol H. Leokesele, 21. 01. 1917, m 66:34, f 224, EKA.

¹⁰³ A. Nigol S. Sommerile, 30.(17.) 12. 1917, m 11:5, f 235, EKA.

¹⁰⁴ A. Nigol S. Sommerile, 30.(17.) 12. 1917, m 11:5, f 235, EKA.

kergem koguda asundustes rahvast ja ministeeriumi juhina nende keskel autoriteetselt esineda.” Sommerile oleks jäänud ministeeriumi sekretäri amet. Vastava ettepaneku palus Nigol Sommeril esitada Tallinnas kas Strandmanile või Konstantin Pätsile. Nigoli varasemad katsed endale kodumaal pastorikohta leida polnud õnnestunud. Seepärast oli ta oma tulevikule mõeldes veendunud, et ei soovi enam osaleda kodumaa kiriku kitsarinnalises poliitikas.¹⁰⁵ Eestisse tagasipöördumist planeeris ta niisiis poliitikute abil. August Nigoli lähedastest suhetest nendega räägib seegi, et tema nekroloogi ei kirjutanud mõni vaimulik, nagu oli tavaks, vaid 1920. aastal Eesti siseministriks saanud Karl Einbund (hiljem Kaarel Eenpalu).¹⁰⁶

Igal juhul oli Nigol 1918. aasta aprillis pühendunud Soomes uuele poliitilisele missioonile. Sisesõja, ajalehtede ilmumata jäämise ja eestlastepoolse informatsiooni täieliku puudumise tõttu ei teatud Soomes 1918. aasta kevadelgi kuigi täpselt, mil viisil Eesti end iseseisvaks kuulutas. Selle infolünga täitmiseks trükiti mai alguses Helsingis Gustav Suitsu, Ferdinand Kulli ja Nigoli eestvõttel pseudonüümi "Viron valtiollisia toimihenkilöitä" kandev 50-leheküljeline dokumentide kogumik *Sini-Musta-Valkoinen*.¹⁰⁷

Soome kodusõda lõppes mais 1918. Võime oletada, et Nigol ise ja koguduse nõukogu arvestasid sellega, et Brest-Litovskis 3. märtsil 1918 allkirjastatud Saksa- ja Venemaa vaheline rahuleping loob turvalisemad olud Venemaale reisimiseks. Kirikunõukogu "saatuslikul" koosolekul 10. juunil 1918 anti Nigolile luba sõita suveks Siberisse, kust ta enam kunagi Helsingisse tagasi ei pöördunud.¹⁰⁸ Just siis, kui ta oli augustis 1918 asunud teele Siberisse, oli nõukogude

¹⁰⁵ A. Nigol S. Sommerile, 31.(18.) 12. 1917, m 11:5, f 235, EKA.

¹⁰⁶ Einbund, "Õpetaja August Nigol."

¹⁰⁷ Zetterberg, "Suomi ja Viro," 102.

¹⁰⁸ Helsingi eesti P Pauluse koguduse kirikunõukogu prot, 10. 06. 1918, HKsrkA.

võimu saatus noateral. Piiramisrõngas Nõukogude-Vene ümber koondus, sest liitlastel oli võimalus Arhangeliski kaudu luua side Siberis paiknevate valgetega. Nigol sõitis Siberi eesti asundustesse Tartu ja Moskva kaudu ning kohtus ka Moskva kindralsuperintendent Paul Willigerodega. Aga enne Siberi eesti asundustesse jõudmist arreteerisid punased ta Permis ning lasid 16. augustil 1918¹⁰⁹ maha, andmata talle ühe pealtnägija sõnul luba ka telegrammi saatmiseks Moskva kindralsuperintendentile, kelle abiga ta lootis punaste käest vabaneda.¹¹⁰

Punaste vaatevinklist tuli Nigol loomulikult Nõukogude-Venele väga vihameelselt territooriumilt — valgest Soomest ja sakslaste poolt okupeeritud Baltikumist. Einbundi andmetel kohtas Nigol Moskvast kohalikke rahvusmeelseid eestlasi, kellega ta koostas detailse plaani, kuidas eesti asunduste pankades talletatud raha võiks siirata Eestisse, kus seda saaks kasutada rahvuspoliitilistel eesmärkidel.¹¹¹ Lisaks suundus Nigol "valesse piirkonda" ehk valgete valduses olevasse Siberisse, nii et tema arreteerimiseks oli mitu põhjust.

Pärast August Nigoli surma jäi eesti Püha Pauluse koguduse hooldajaks pastor K. V. Hurmerinta, kellest sai aastal 1920 Helsingi Sörnäiste soomekeelse koguduse õpetaja. Enamus Helsingi eesti Püha Pauluse koguduse liikmetest siirdus just sellesse kogudusse. Praost Hurmerinta mäletati eestlaste hulgas veel 1930ndatel aastatelgi Helsingi eesti Püha Pauluse koguduse juhina.¹¹² Formaalselt võisid endi-

¹⁰⁹ Kirikuraamatusse tehtud märkme kohaselt 15. 09. 1918 (Pearaamat AD 1914-1920, Helsingi eesti P Pauluse kogudus, HKA). Hurmerinna poolt märgitud daatum võib kirikuraamatus tähendada, et kinnitatud teade Nigoli mõrvast saabus siis Helsingisse.

¹¹⁰ Einbund, "Õpetaja August Nigol," 104, 107-108.

¹¹¹ *Ibid*, 106.

¹¹² Pearaamat AD 1914-1920, Helsingi eesti P Pauluse kogudus, HKA. Sõjaliste teenete eest anti Hurmerinnale 1920. aastate alguses Eesti vabaduserist. Hugo Godenhjelm, *Suomen evankelis-luterilaisen papiston matrikkeli* (Sortavala 1927), 209.

sed Püha Pauluse koguduse liikmed olla edasi selle koguduse kirikuraamatus, aga kuna kogudusel puudus pärast 1918. aastat igasugune iseseisev tegevus, kuulusid eestlased Helsingi Sörnäiste soomekeelsesesse kogudusse. Arvatavasti viimane eesti Püha Pauluse kogudusest Lõuna-Helsingi soome kogudusse siirdunu (3. detsembril 1942) oli Ethel Asta Yli-Pohja.¹¹³ August Nigoli abikaasa Alma Elisabet tuli koos tütre Weleida Wirwe (sünd 1912) ja poja Lembit Haljandiga (sünd 1915) 10. septembril 1924 tagasi Tallinnasse.¹¹⁴ Lembit Haljand õppis hiljem Tartu Ülikoolis. Mõnede Helsingi eesti Püha Pauluse koguduse liikmete järglastest või koguduses lapsena ristituteist said Eesti Vabariigi poliitilises ja teadusmaailmas tähelepanuväärsed isikud. Näidetena võiks mainida õigusteadlast ja Eesti Vabariigi viimast saadikut Soomes Aleksander Warmat ja meditsiiniteadlast Lembit Norviiti.¹¹⁵

¹¹³ Kogudusest lahkujate nimekiri, Helsingi eesti P Pauluse kogudus, HKA.

¹¹⁴ Pearsaamat AD 1914-1920, Helsingi eesti P Pauluse kogudus, HKA.

¹¹⁵ Aleksander Warma, *Lähettiläänä Suomessa 1939-1944*, suom M. Rauhala (Helsinki 1971), 96; T. Künnapas, toim, *Eesti teadlased väljaspool kodumaad: biograafiline teatmik* (Stockholm: Teadusliku Instituudi Toimetised, 1984), 81.